

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

МИРОНЧУК Анастасія Анатоліївна

**Загрози митній системі України в умовах війни в
Україні /**
**Threats to the customs system of Ukraine in the Context
of the war in Ukraine**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма – Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФМСзм-21
А. А. Мирончук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, В. В. Угрин

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНОЇ СИСТЕМИ.....	5
1.1 Суть та основні функції митної системи в державі.....	5
1.2 Нормативно-правова база, що регулює діяльність митної системи України.....	10
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВІЙНИ	17
2.1 Аналіз діяльності митних органів в умовах війни.....	17
2.2 Ключові проблеми функціонування митної системи в умовах воєнного стану.....	23
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	29
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	39

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах повномасштабної війни митна система України функціонує в середовищі підвищених ризиків, які суттєво трансформувалися та набули нового, більш небезпечного характеру. Традиційні загрози, зокрема контрабанда, незаконний обіг зброї та наркотичних засобів, а також недоотримання митних платежів, тісно переплелися із загрозами гібридного типу, спрямованими на підрив економічної безпеки держави, фінансування протиправної діяльності та ухилення від міжнародних санкцій. Додатковий тиск на митну систему спричинили масова міграція населення, тимчасова окупація частини території України, порушення традиційних логістичних ланцюгів і пошкодження об'єктів критичної інфраструктури. Водночас зростання обсягів гуманітарних і військових вантажів зумовило необхідність упровадження спрощених, але безпечних митних процедур, що актуалізує дослідження ризиків, які загрожують митній системі України в умовах війни.

Метою даної роботи є виявлення основних загроз митній системі України в умовах війни, оцінка їхнього впливу на роботу митних органів та розробка рекомендацій щодо мінімізації ризиків.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- оцінити сучасну структуру та функціонування митної системи України з огляду на військовий стан і виклики війни;
- визначити ключові загрози та ризики, які впливають на роботу митних органів у воєнних умовах, такі як контрабанда, нелегальні фінансові операції, кіберзагрози та інші порушення;
- проаналізувати, яким чином виявлені ризики впливають на роботу митної служби, зокрема на її контрольні, фіскальні та безпекові функції;
- дослідити правові та організаційні кроки, які здійснюються задля зміцнення митної системи під час війни, включаючи оновлення митного кодексу, впровадження цифрових технологій у процесу та антикорупційні проєкти;

- розробити рекомендації щодо покращення методів боротьби з загрозами, включаючи покращення контролю, впровадження новітніх технологій, покращення професійної підготовки персоналу та впровадження кращих міжнародних практик;

- запропонувати заходи, спрямовані на зменшення ризиків, пов'язаних із митною діяльністю, щоб підвищити її ефективність і забезпечити національну безпеку.

Об'єктом дослідження є митна система України в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження виступають ризики для економічної безпеки та функціонування митної системи України, які виникли під час повномасштабної збройної агресії.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у роботі, було використано широкий спектр наукових методів. Зокрема, використано системний аналіз, який дозволяє розглянути митну систему як єдину функціональну структуру; порівняльний аналіз задля оцінки змін у митній практиці до війни і під час; узагальнення для формування підсумкових висновків та рекомендацій. А також правовий аналіз, щоб дослідити нормативно – правову основу, яка регулює діяльність митної системи під час воєнного стану; статистичний аналіз, щоб оцінити динаміку митних платежів, обсяг зовнішньої торгівлі, кількість правопорушень та інші важливі показники ефективності.

Практична значимість результатів. Отримані під час дослідження результати можуть бути застосовані:

- органами державної влади, зокрема Державною митною службою України, в контексті удосконалення стратегії управління ризиками, створення новіших процедур та алгоритмів для дій митних органів у кризових умовах;

- під час удосконалення законодавчих та нормативно–правових актів у галузі митного адміністрування, економічної безпеки, санкційної стратегії та боротьби з економічними злочинами;

- для подальшого вивчення питань економічної безпеки в умовах реформування митної системи в період відновлення України та її інтеграції до ЄС.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 43 сторінки, наведено 5 таблиць, 4 рисунки та 38 літературних джерел, які розміщені на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНОЇ СИСТЕМИ

1.1 Суть та основні функції митної системи в державі

Як незалежна держава, Україна самостійно формує свою митну систему та здійснює митну справу відповідно до національних інтересів та міжнародних зобов'язань. Митна система являє собою комплексний механізм, що об'єднує органи державної влади, правові норми та адміністративні процедури, спрямовані на регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів та контроль за переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон держави. Вона становить одну з фундаментальних складових фінансової системи й державного управління, забезпечуючи реалізацію митної політики та сприяючи інтеграції України у світовий економічний простір [8].

Сутність митної системи полягає в тому, що поєднує функції контролю та регулювання із завданням фіскального та безпекового характеру [1]. Вона має двоякий характер, з одного боку, вона сприяє збільшенню державного бюджету, а з іншого боку, виконує захисні та правоохоронні завдання, пов'язані з забезпеченням економічної та національної безпеки.

Структурна організація митної системи України характеризується ієрархічною побудовою та чітким розподілом повноважень між різними рівнями управління. Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної митної політики та координує діяльність усієї митної системи, є Державна митна служба України, яка функціонує на підставі Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України, та перебуває у підпорядкуванні Міністерства фінансів України [6]. До її основних завдань належать:

- реалізація державної митної політики, зокрема гарантування митної безпеки, захисту митних інтересів України та створення умов, які сприятимуть розвитку зовнішньоекономічної діяльності, підтримання належного балансу між митним контролем і спрощенням легальної торгівлі;

- гарантування виконання державної політики у галузі протидії правопорушенням при застосуванні законодавства щодо державної митної справи, запобігання і боротьби з контрабандою, протидії порушенням митних норм;

- запропонування заходів щодо сприяння формуванню державної митної політики, що підлягає розгляду Міністром фінансів.

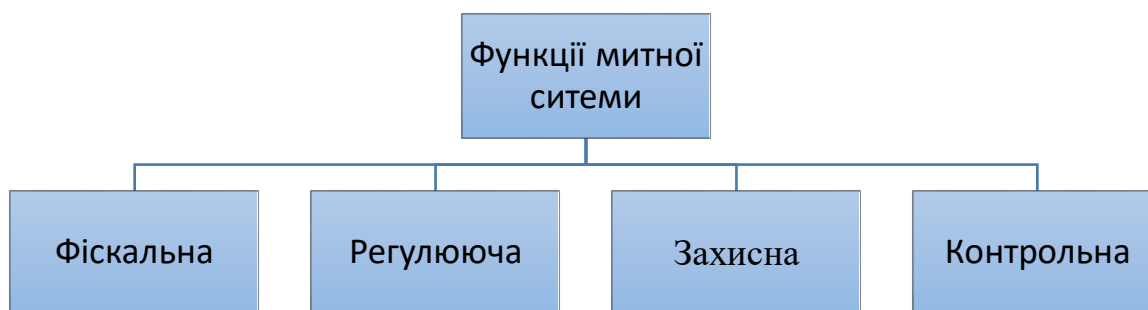
У рамках своєї юрисдикції регіональні митниці здійснюють реалізацію митної політики, забезпечуючи всебічний контроль за виконанням норм митного законодавства. Вони функціонують як невід'ємна складова системи митних органів. Регіональні митниці координують діяльність усіх спеціалізованих митних структур та установ, розташованих на відповідній території, за винятком тих, що безпосередньо підпорядковуються центральному апарату Державної митної служби України.

Митниці є органами виконавчої влади зі спеціальними повноваженнями, що несуть пряму відповідальність за дотримання законодавчих норм України у сфері митного регулювання, адміністрування податків і зборів, а також реалізацію інших завдань, покладених на митну службу [32]. Як структурні елементи єдиної системи митних органів, митниці здійснюють свою діяльність під загальним управлінням центрального апарату Державної митної служби України та під безпосереднім контролем регіональних митниць, відповідно до їх функціональної зони обслуговування.

Митний пост є первинним структурним підрозділом регіональної митниці, який безпосередньо здійснює митний контроль та оформлення товарів і транспортних засобів, справляє податки та збори й виконує інші завдання, передбачені законодавством України про митну справу.

До складу митної системи також входять спеціалізовані підрозділи та установи – профільні департаменти, відділи, митні лабораторії, навчальні центри та інші організації, діяльність яких спрямована на забезпечення та підтримку основних функцій митної служби.

Митна система України виконує широкий комплекс завдань, що визначають її значення в державному управлінні, економічній політиці та системі національної безпеки. На рис. 1.1 наведено основні функції митної системи України.

Рис. 1.1. Основні функції митної системи

Джерело: розроблено автором

Однією з ключових функцій є фіскальна, призначенням якої є забезпечення повного й своєчасного стягнення податків і митних платежів, що виникають у процесі переміщення товарів через митний кордон. Сучасні процедури декларування та сплати ґрунтуються на використанні електронних сервісів, що спрощують оформлення та водночас дозволяють здійснювати ефективний контроль за правильністю виконання митних формальностей. Реалізація таких можливостей стала результатом розвитку цифрових інструментів та впровадження антикорупційних механізмів. Фіскальна функція відіграє провідну роль у зміцненні економічної безпеки держави та підтриманні її фінансової стабільності. Вона спрямована на захист національних економічних інтересів як у сфері зовнішньоекономічної діяльності, так і у внутрішній

фінансовій політиці, забезпечуючи збалансованість та взаємодоповнюваність цих напрямів [1].

Регулююча функція має вирішальне значення у формуванні державного впливу на структуру та напрямки розвитку зовнішньої торгівлі. Її реалізація здійснюється за допомогою використання тарифних (митні ставки) та нетарифних (квоти, ліцензії, заборони) інструментів регулювання. Зокрема, зменшення митних ставок на імпортне обладнання може сприяти модернізації національного промислового комплексу, тоді як уведення підвищених тарифів на імпортовані товари здатне забезпечити захист внутрішнього ринку. Зазначена функція тісно пов'язана із завданнями економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, формуючи передумови для її стійкого розвитку на міжнародній арені.

Захисна, або протекціоністська, функція нерозривно пов'язана з регулюючою функцією, але охоплює значно ширший спектр дій. Вона спрямована на забезпечення не лише підтримки вітчизняного виробника, а й на захист життя та здоров'я населення, охорону природного середовища, збереження культурних надбань та захист інтересів споживачів. Зокрема, митна система здійснює контроль за імпортом товарів, які можуть становити потенційну загрозу, такі як зброя чи токсичні речовини, а також запобігає нелегальному вивезенню об'єктів культурної спадщини.

Контрольна функція митних органів спрямована на запобігання, виявлення та усунення порушень митного законодавства. Її реалізація здійснюється через проведення митного контролю, огляду та виконання оперативно-розшукових заходів. Ця функція відіграє ключову роль у протидії загрозам, таким як контрабанда, ухилення від сплати митних зборів чи обходження міжнародних санкцій, що стає надзвичайно важливим у період воєнного стану.

Функції митної системи можна класифікувати більш детально за критеріями їхнього спрямування, поділяючи на зовнішні та внутрішні. Зовнішні функції орієнтовані на реалізацію стратегічних інтересів держави у сфері міжнародної економіки, сприяючи регулюванню зовнішньоекономічної

діяльності. Внутрішні функції, натомість, зосереджені на оптимізації внутрішнього управління митною системою, включаючи аспекти кадрової політики, організацію планування і здійснення контролю задля забезпечення її ефективного функціонування [8, с.6].

У контексті євроінтеграційних процесів важливим стає здійснення інтеграційної функції, яка передбачає адаптацію національного митного законодавства та процедур до стандартів і вимог Європейського Союзу. Це завдання набуває статусу одного з пріоритетних напрямів розвитку для України.

Сучасний етап розвитку митної системи України характеризується динамічними трансформаціями, зумовленими впливом трьох ключових чинників: глобальної цифровізації, повномасштабної військової агресії та необхідності здійснення євроінтеграційних реформ. Ці фактори визначають новий вектор еволюції митної служби, що вимагає високого рівня адаптивності та оперативного реагування на актуальні виклики.

Електронні сервіси та цифровізація сьогодні є головними чинниками модернізації митної системи. Важливим прогресом у цьому напрямі стало впровадження електронного декларування через платформу «МИТО», запуск «єдиного вікна» для учасників зовнішньоекономічної діяльності, а також розвиток систем управління ризиками, що базуються на алгоритмах штучного інтелекту [30]. Такі заходи спрямовані на оптимізацію процесів роботи. За даними Державної митної служби, електронні митні декларації використовуються в 99,8% випадків, що дозволило значно скоротити час оформлення вантажів і помітно знизити ризики корупції [6]. Водночас цифровізація породжує нові виклики, зокрема кіберзагрози. Потенційні атаки на інформаційні системи митниці можуть спричинити серйозні збої у зовнішньоторговельній діяльності, що потребує значних інвестицій у забезпечення належного рівня кібербезпеки [11, с.67].

Військовий контекст суттєво вплинув на митну систему, ставши одним із найскладніших і визначальних викликів. Тимчасова окупація частини країни, блокада морських портів та руйнування транспортної інфраструктури

кардинально змінили традиційні логістичні маршрути. У відповідь митна система була змушена швидко пристосуватися до нових реалій: запроваджено «воєнний митний сервіс» для оперативного оформлення гуманітарних вантажів і військової техніки, а також створено мобільні митні пости [29].

Водночас зросли традиційні загрози, такі як контрабанда зброї, розкрадання культурної спадщини та порушення міжнародних санкцій. Експерт із Центру Разумкова Олександра Ляшенко зазначає, що митний кордон перетворився на «фронтową лінію в боротьбі з економічними диверсіями» [15, с.12]

Фіскальна функція митниці також зазнала значного тиску внаслідок скорочення обсягів зовнішньої торгівлі, що негативно вплинуло на надходження до державного бюджету.

Адаптація митної системи до нових викликів потребує постійного оновлення нормативно-правової бази, вдосконалення технологічних інструментів та підвищення кваліфікації персоналу. Основна мета реформ полягає у забезпеченні ефективності системи в умовах сучасних викликів, підтримці економічної стабільності та сприянні процесу відновлення країни. Впровадження цифрових технологій і розширення заходів безпеки стають ключовими елементами для виконання цих завдань, водночас покращуючи якість співпраці з міжнародними партнерами.

1.2 Нормативно-правова база, що регулює діяльність митної системи України

Нормативно-правова основа митної системи України являє собою складну та багатошарову структуру законодавчих і підзаконних актів, що регулюють правові, організаційні та економічні аспекти функціонування митної сфери. Вона перебуває у процесі постійного вдосконалення, зумовленого необхідністю гармонізації з міжнародними стандартами, впровадженням євроінтеграційних механізмів та реагуванням на сучасні виклики в сфері міжнародної торгівлі. У її

структурі можна виділити кілька ієрархічних рівнів, які забезпечують комплексне регулювання митної діяльності.

Нормативно-правове забезпечення функціонування митної системи України має багаторівневий характер і базується на положеннях Митного кодексу України як основного кодифікованого акта, але його норми деталізуються у спеціальних законах, таких як Закон України «Про єдиний митний тариф», а також у підзаконних нормативно-правових актах - указах Президента, постановах Кабінету Міністрів України та нормативних документах Державної митної служби. Особливого значення набуває адаптація законодавчих положень до норм права Європейського Союзу, що включає розробку модернізованого Митного кодексу України на основі європейських стандартів і принципів [17].

Митний кодекс України є основою законодавства, яка об'єднує і впорядковує правила митного регулювання в країні. Його ухвалення стало підсумком тривалої роботи над узгодженням національних норм із міжнародними стандартами, зокрема з положеннями Митного кодексу Європейського Союзу та вимогами Конвенції щодо спрощення та гармонізації митних процедур.

Структура Кодексу послідовно відображає всі етапи митного процесу, від загальних положень до конкретних процедур. У ньому закріплені основні поняття митної діяльності, визначені повноваження митних органів, а також права й обов'язки учасників зовнішньоекономічної діяльності. Особливу увагу приділено регулюванню митних процедур, серед яких найбільш значущими є випуск товарів у вільний обіг, митний транзит, використання митного складу та тимчасове ввезення. Для кожної з цих процедур детально описані умови їх застосування, порядок оформлення та особливості завершення.

Важливою складовою Кодексу є регулювання митної вартості та визначення походження товарів, що безпосередньо впливає на обсяг митних платежів. У ньому імплементовані міжнародні стандарти оцінки вартості

товарів, а також визначені критерії встановлення країни походження, що набуває особливого значення в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС.

Актуальність Митного кодексу проявляється у впровадженні принципу електронного декларування, який виступає ключовим інструментом взаємодії учасників зовнішньоекономічної діяльності з митними органами. Особливий акцент зроблено на системі управління ризиками, що сприяє ефективному митному контролю за рахунок зосередження уваги на операціях із підвищеним рівнем ризику. Крім того, запровадження інституту авторизованого економічного оператора, розробленого відповідно до європейських стандартів, забезпечує надійним учасникам ЗЕД значні процедурні переваги.

Митний кодекс України продовжує активно модернізуватися, рухаючись в бік більшої гармонізації з законодавством Європейського Союзу. Наразі триває робота над новою редакцією документа, яка має відповідати усім нормам Митного кодексу ЄС [19]. Це передбачає впровадження додаткових спрощень для добросовісних підприємств, удосконалення системи управління ризиками та активізацію взаємодії з митними структурами країн-членів ЄС. Завдяки цьому Митний кодекс України виступає не лише правовою базою для функціонування митної системи держави, але й стає важливим інструментом у реалізації євроінтеграційних процесів у митній сфері.

У контексті правового регулювання митної справи України важливу роль відіграють не лише закони та Митний кодекс, але й підзаконні нормативно-правові акти. Ці акти виконують функцію деталізації та конкретизації законодавчих норм, сприяючи їх впровадженню в практику та забезпечуючи ефективну реалізацію митної політики держави. Вони ухвалюються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів, Державною митною службою та іншими центральними органами виконавчої влади.

Укази Президента України здатні визначати стратегічні напрями митної політики, забезпечувати створення чи ліквідацію органів митної служби, а також затверджувати положення щодо окремих державних установ. Постанови

Кабінету Міністрів мають практичний характер, вони затверджують списки товарів, до яких застосовуються спеціальні митні процедури, встановлюються правила проведення митного контролю, формалізують зразки митних документів та регулюють аспекти, пов'язані з використанням УКТЗЕД.

Міністерство фінансів займається розробкою та затвердженням наказів, які визначають порядок митного оформлення, здійснення митного контролю і розрахунок митних платежів. Зокрема:

- порядок подання митних декларацій;
- правила електронного декларування та централізованої обробки даних;
- вимоги до систем управління ризиками;
- організація і проведення пост-митного контролю і митного аудиту.

Найбільш детальне нормативне регулювання у сфері митної справи зосереджене в актах, виданих центральним органом виконавчої влади, а саме Державною митною службою України. Ці нормативні акти, переважно накази ДМС, формують базис повсякденної практичної діяльності митних органів [6]. До їх складу входять інструкції з проведення митного оформлення, які містять алгоритмічний набір дій для працівників митниці та учасників зовнішньоекономічної діяльності; положення, що регламентують окремі аспекти митних процедур; методичні вказівки щодо визначення митної вартості, встановлення країни походження товарів, а також впровадження системи управління ризиками. Окрім того, до зазначених документів належать стандартизовані форми митних документів і правила щодо їх правильного заповнення.

Важливо зазначити, що підзаконні акти митної служби мають сувору ієрархію та не можуть суперечити вищим за юридичною силою актам: Митному кодексу, законам України та актам Кабінету Міністрів. Одночасно вони виконують ключову функцію у підтримці єдності митної політики на території України, уніфікуючи процедури митного оформлення та здійснення контролю в усіх регіонах країни.

Міжнародні стандарти діяльності митних служб являють собою сукупність договірних принципів, які набувають чинності між державами після того, як ті офіційно зобов'язалися їх виконувати. Важливу роль у гармонізації роботи митних служб відповідно до цих стандартів відіграє Всесвітня митна організація. Саме ця організація розробляє загальні міжнародні стандарти, які мають вплив на формування національного митного законодавства навіть у випадках, коли країна не є членом ВМО. Діяльність цієї організації у сфері зближення правових систем митної діяльності залишається одним із її ключових завдань.

Окрім ВМО, значний внесок у адаптацію митних служб до міжнародних стандартів вносять також Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (СОТ), а також регіональні міжнародні організації й економічні інтеграційні союзи. Серед останніх можна виокремити такі об'єднання, як Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші [5].

Міжнародні стандарти визначають принципи та методи функціонування митних органів, акцентуючи увагу на кількох ключових аспектах: спрощення та забезпечення прозорості митних процедур; впровадження ризик-орієнтованого підходу під час митного контролю; зменшення адміністративного навантаження на бізнес; активне застосування інформаційних технологій; зміцнення міжнародної співпраці між митними органами різних держав; забезпечення прозорих відносин митників з усіма учасниками митних процесів; створення чітких і недвозначних правил поведінки працівників митниці під час виконання службових завдань.

Адаптація державою міжнародних стандартів у сфері діяльності митних служб та її вступ до ключових міжнародних організацій, таких як Всесвітня митна організація (ВМО) та Світова організація торгівлі (СОТ), відкриває значні переваги для інтеграції в систему міжнародної торгівлі. До основних вигод належать: зниження рівня корупції; покращення інвестиційного клімату; активізацію розвитку зовнішньої торгівлі; збільшення бюджетних надходжень; підвищення авторитету країни на міжнародному рівні.

Для України впровадження міжнародних стандартів роботи митних служб відіграє суттєву роль у підвищенні її інвестиційної спроможності та входження у світовий економічний простір. Останнім часом країна здійснила ряд заходів, спрямованих на адаптацію митного законодавства до міжнародних вимог. Серед ключових напрямів імплементації міжнародних стандартів у діяльність митних органів можна виділити такі: внесення змін до законодавства для гармонізації з міжнародними нормами; вдосконалення митного контролю шляхом застосування ризик-орієнтованого підходу; активне використання інформаційних технологій для автоматизації процедур; підвищення професійної підготовки працівників через участь у міжнародних тренінгах і семінарах; забезпечення прозорості та підзвітності митних служб перед громадськістю [5].

Система митних платежів та зборів в Україні виступає важливим механізмом державного управління зовнішньоекономічними процесами. Її функціонування охоплює як фіскальний аспект, спрямований на наповнення державного бюджету, так і регулятивний, спрямований на забезпечення захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку вітчизняного виробництва та сприяння інтеграції в глобальну торговельну систему. Види митних платежів:

1. Мито – це обов'язковий платіж, який справляється при ввезенні або вивезенні товарів через митний кордон. Воно може бути трьох основних видів, що відрізняються способом нарахування

- адвалорне мито – розраховується у відсотковому співвідношенні до митної вартості товару;
- специфічне мито – встановлюється як фіксована сума за кожну одиницю товару, наприклад, за кілограм або штуку;
- комбіноване мито – поєднує у собі адвалорне і специфічне мито, застосовуючи одночасно обидва способи нарахування.

2. Акцизний податок при імпорті стягується з окремих категорій товарів, які мають підвищену соціальну або екологічну небезпеку. До таких товарів належать алкогольні напої, тютюнові вироби, паливо, транспортні засоби тощо.

3. ПДВ при імпорті нараховується на митну вартість товару з урахуванням вартості мита та акцизного податку.

4. Митні збори – це плата за надання митними органами певних послуг, які пов’язані з митним оформленням товарів. До таких зборів належать:

- плата за оформлення митних декларацій;
- плата за зберігання товарів на митних складах;
- плата за проведення митного контролю та інші операції.

Регулювання митних платежів і зборів в Україні базується на гармонійному поєднанні національних законодавчих норм і міжнародних стандартів. Вони виконують дві ключові функції: слугують джерелом поповнення державного бюджету, а також виступають важливим інструментом реалізації зовнішньоекономічної політики.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1 Аналіз діяльності митних органів в умовах війни

Повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 року істотно вплинуло на функціонування митної системи країни. Військові дії спричинили руйнування інфраструктури, перебудову логістичних маршрутів, втрату контролю над окремими територіями, а також необхідність оперативної перебудови роботи митних органів відповідно до нових умов.

Перші дні повномасштабного вторгнення поставили митну систему перед необхідністю негайного реагування на загрозу фізичного знищення інфраструктури та небезпеку для життя працівників. Станом на 25 лютого 2022 року, тобто вже на другу добу війни, під загрозою окупації або активних бойових дій опинилося приблизно 40% митних постів України, що географічно концентрувалися у трьох напрямках наступу (табл. 2.1) [34, с. 146]

Таблиця 2.1

Географічний розподіл митних постів, що опинилися під загрозою на початку повномасштабного вторгнення

Напрямок наступу	Регіони	К-сть митних постів	Питома вага, %
Північний	Київська, Чернігівська, Сумська області	28	35%
Східний	Харківська, Донецька, Луганська області	24	30%
Південний	Херсонська, Запорізька, Миколаївська області	20	25%
Інші	Інші регіони	8	10%
Разом		80	100%

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналізуючи дані, наведені в табл. 2.1, можна дійти висновку про надзвичайно масштабний вплив повномасштабного вторгнення на митну інфраструктуру України. Північний напрямок (35% постів під загрозою) включав критично важливі пункти пропуску на кордоні з Білоруссю та митниці Київського регіону, через які традиційно проходило 18,3% зовнішньоторговельного обігу країни. Східний напрямок (30%) охоплював індустриальні центри Донбасу та Харківщини, що забезпечували 22,7% експорту металургійної продукції. Південний напрямок (25%) включав критичну морську інфраструктуру - Одеський, Миколаївський, Херсонський морські порти, через які у 2021 році проходило 67,4% експорту зернових культур.

Евакуаційні заходи реалізовувались у двох основних напрямках. По-перше, демонтаж та вивіз критично важливого обладнання: серверні системи (127 одиниць), архіви документів понад 8,4 млн документів, системи відеоспостереження. За оцінками ДМС, загальна вартість евакуйованого обладнання становила близько 2,3 млрд грн. По-друге, організація переміщення персоналу, згідно з внутрішніми звітами митниць, у перші два тижні війни було евакуйовано понад 3,5 тисячі працівників та членів їхніх родин, що склало приблизно 45% штатного розпису постів, що опинилися під загрозою [16]. Особливо складною була ситуація на півдні України, де митні пости Чорноморської митниці, такі як "Каланчак" і "Чаплинка", були повністю евакуйовані вже у перші тижні війни під артилерійським вогнем, а їх функції тимчасово передані митницям у безпечніших сусідніх областях.

За даними внутрішнього аудиту ДМС, станом на 1 квітня 2022 року втрати митної інфраструктури становили: 23 митних пости повністю знищені або захоплені (з них 12 - на тимчасово окупованих територіях), 34 пости тимчасово нефункціональні через бойові дії в районі, загальна вартість втраченого обладнання та майна - 4,7 млрд грн, втрати архівів паперових документів – близько 2,1 млн справ [16].

Блокада морських портів, системне руйнування транспортної інфраструктури та тимчасова окупація територій спричинили структурну

переорієнтацію зовнішньоторговельних потоків. Табл. 2.2 демонструє масштаби цієї трансформації.

Таблиця 2.2

Перерозподіл вантажопотоків через пункти пропуску України у 2021 та 2024 роках

Напрямок	2021		2024	
	Тис. вантажівок	%	Тис. вантажівок	%
Західний кордон	1456	32,4%	3287	78,6%
Східний кордон	2134	47,5%	423	10,1%
Південний кордон	567	12,6%	78	1,9%
Північний кордон	334	7,4%	0	-
Всього	4491	100%	3788	100%

Джерело: складено автором на основі [6]

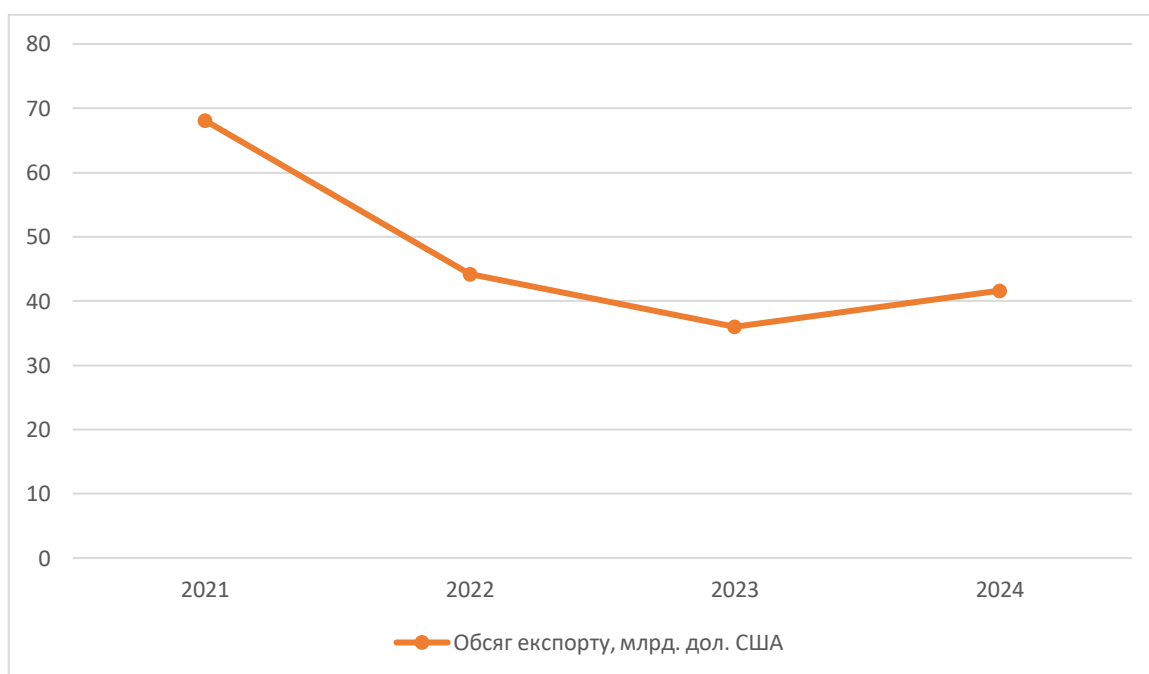
Західний кордон України, який у довоєнний період обслуговував лише третину вантажообігу - 32,4%, став важливою складовою національної економіки, концентруючи - 78,6% всіх перевезень. Найбільше навантаження припало на польський напрямок: кількість вантажівок зросла з 823 тисяч у 2021 році до 2 134 тисяч у 2024 році. Пункти пропуску "Ягодин-Дорогуськ", "Устилуг-Зосін", "Краковець-Корчова" працюють у режимі критичного перевантаження, середній час очікування в чергах досягає 36-48 годин у пікові періоди (порівняно з 4-6 годинами у 2021 році) [36].

Це перевантаження має прямі фінансові наслідки. За розрахунками Європейської Бізнес Асоціації, кожна година простою вантажівок на кордоні коштує перевізнику в середньому 890 грн (паливо, амортизація, зарплата водія) [36]. При середньому простої 42 години втрати на одне транспортне перевезення становлять 37 380 грн. У 2024 році через західний кордон пройшло 3,287 млн вантажівок, що означає сукупні втрати бізнесу близько 122,9 млрд грн, або 2,8% ВВП України.

Східний напрямок, що традиційно забезпечував 47,5% вантажообігу (експорт металургійної, хімічної продукції до держави-агресора та країн СНД),

практично заблокований: скорочення на 80,2% до 423 тисяч вантажівок [28]. Південний напрямок через морські порти скоротився на 86,2% внаслідок мінування акваторії та блокади Чорноморським флотом держави-агресора. Північний кордон з Білоруссю (7,4% у 2021) повністю закритий з 24 лютого 2022 року через участь Білорусі у агресії [3].

Структурні зміни в експорті демонструє динаміка, представлена на рис. 2.1 та табл. 2.3. Найбільш різке скорочення експортних операцій відбулося у 2022 році - на 35% порівняно з довоєнним 2021 роком, коли обсяг експорту становив 68,1 мільярда доларів США [28].

Рис. 2.1 Динаміка обсягів експорту з України впродовж 2021-2024 роках, млрд дол. США

Джерело: створено автором за даними [6]

Подальша динаміка зафіксувала часткове відновлення у 2024 році плюс 15% до рівня 2023 року, однак загальний обсяг експорту лишився на 39% нижчим за показники 2021 року [12].

Таблиця 2.3

Структурні зміни в українському експорті впродовж 2021-2024 роки

Товарна група	2021 рік		2022 рік		2023 рік		2024 рік	
	%	млрд.дол.	%	млрд.дол.	%	млрд.дол.	%	млрд.дол.
Продовольчі товари	38	25,9	53	23,4	61	21,8	59	24,6
Метали та вироби з них	32	21,8	14	6,0	18	3,9	20	4,4
Машина та обладнання	15	10,2	10	4,2	9	2,9	10	3,5
Інші товари	15	10,3	23	7,4	12	7,4	11	9,1
Всього	100,0	68,2	100,0	44,1	100,0	36,0	100,0	41,6

Джерело: складено автором на основі даних [18]

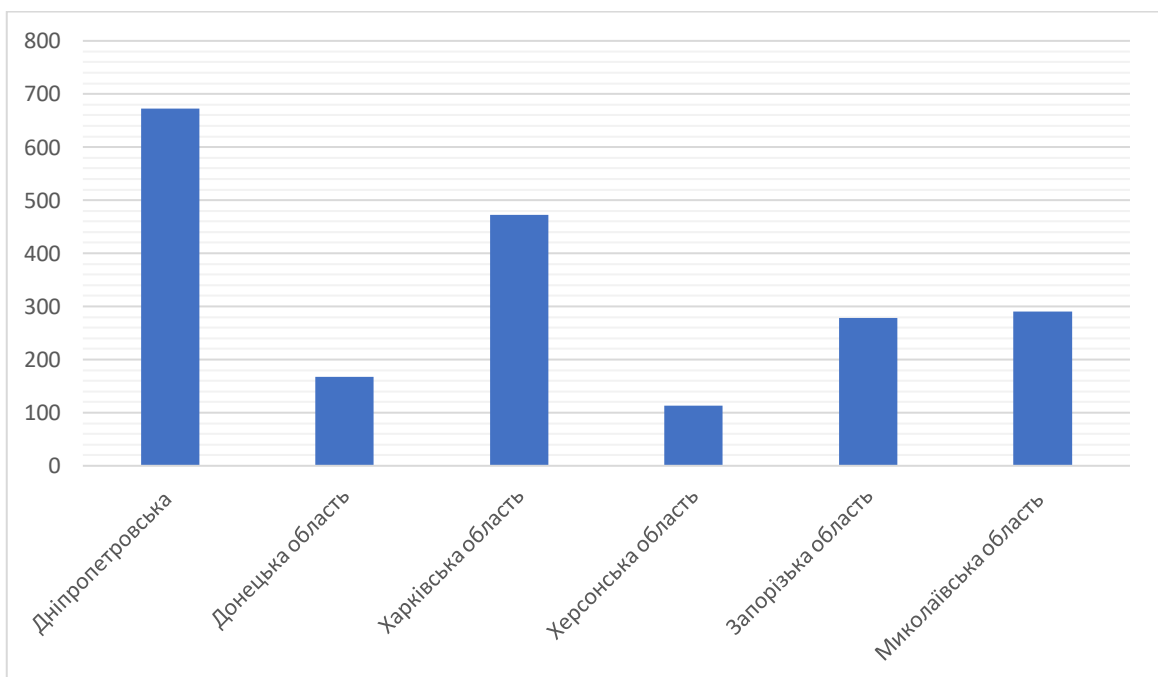
Дані табл. 2.3 ілюструють структурну трансформацію експорту. Частка продовольчих товарів у структурі експорту зросла з 38% у 2021 році до 61% у 2023 році, що свідчить про перетворення аграрного сектора на ключову експортну галузь в умовах війни. Ця тенденція зберігалася і в 2024 році, коли частка аграрної продукції становила 59%, хоча в абсолютному вираженні експорт продовольства зріс до 24,6 млрд дол. [18].

Натомість частка металів скоротилася з 32% до 18-20%, що пов'язано з: окупацією Маріуполя (там зосереджено 40% металургійних потужностей України – "Азовсталь", "Ілліч"), зупинкою роботи заводів через енергодефіцит та бойові дії, блокуванню традиційних ринків збуту держави-агресора та обмеженими можливостями наземного транспорту для масових вантажів.

Зменшення частки машин і обладнання з 15% 2021 року до 9-10% у 2023-2024 роках свідчить про кризу в машинобудівному комплексі: знищення заводів у Харкові, Чернігові, Маріуполі, нестачу комплектуючих через порушені ланцюги постачання та відтік кваліфікованих кадрів.

У 2025 році ситуація з гуманітарними вантажами й допомогою в Україні залишається надзвичайно актуальною через інтенсивні бойові дії, що призводять

до великих втрат серед мирного населення та нових хвиль примусового переміщення людей. За даними оперативного звіту ReliefWeb станом на вересень 2025 року, 6,0 млн осіб в Україні потребують гуманітарної допомоги, з яких 3,8 млн отримують таку допомогу безпосередньо [37]. Показник охоплення гуманітарною підтримкою становить 36% від загальної кількості потребуючих, що свідчить про значні логістичні та організаційні виклики у сфері доставки та розподілу допомоги. Регіональна диференціація потреб у гуманітарній допомозі засвідчує найвищу концентрацію постраждалих у східних та південних областях: Дніпропетровська область - 672 тис. осіб, Харківська область - 472 тис. осіб, Донецька область - 168 тис. осіб, Запорізька область - 278 тис. осіб, Одеська область - 291 тис. осіб, Херсонська область - 133 тис. осіб (рис. 2.2). Ці показники корелюють з географією активних бойових дій та масштабами руйнувань інфраструктури.

Рис. 2.2 Регіональна диференціація охоплення гуманітарною допомогою за вересень 2025 року

Джерело: розроблено автором [37]

Наведені дані свідчать про те, що гуманітарна криза в Україні набула системного характеру та стала одним із ключових чинників трансформації логістичних і митних процесів. Значна кількість осіб, які потребують

гуманітарної допомоги, а також висока частка її безпосередніх зумовили істотне зростання обсягів гуманітарних вантажів і зміну їх товарної структури. Концентрація гуманітарних потреб у східних і південних регіонах, зокрема у Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Запорізькій та Одеській областях, ускладнила організацію стабільних ланцюгів постачання та посилила навантаження на альтернативні логістичні маршрути.

У поєднанні з масовим внутрішнім переміщенням населення це призвело до перевантаження західного митного напрямку, дезорганізації традиційних маршрутів руху товарів і зростання операційних витрат. За таких умов митна система була змушена оперативно адаптуватися до екстремальних викликів, поєднуючи необхідність прискореного пропуску гуманітарних вантажів із забезпеченням належного рівня митного контролю та мінімізацією ризиків зловживань.

2.2 Ключові проблеми функціонування митної системи в умовах воєнного стану

Запровадження спрощених митних процедур для гуманітарних вантажів, військової техніки та товарів першої необхідності, будучи вимушеною мірою в умовах воєнного стану, створило суттєві передумови для структурних корупційних зловживань та несанкціонованих операцій. За даними ДМС, у 2022-2024 роках за спрощеною процедурою оформлено: 124 567 одиниць військової техніки; 8,9 млн одиниць стрілецької зброї та гранатометів; 456 млн боєприпасів; 34 567 безпілотних літальних апаратів; медичне обладнання на суму 2,3 млрд USD [14, 16]. Загальна вартість ввезених військових товарів за 2022-2024 роки становить близько 47,8 млрд USD, що еквівалентно 124% довоєнного річного імпорту України [6].

Однак спрощені процедури створили ризики зловживань. У липні 2023 року НАЗК виявило схему, коли під виглядом "засобів зв'язку для армії" ввозились комерційні смартфони Apple та Samsung загальною вартістю 234 млн

грн без сплати мита та ПДВ [23]. У листопаді 2024 року СБУ викрила контрабанду тепловізорів військового призначення: 567 одиниць, оформлених як "допомога для ЗСУ", були перепродані на чорному ринку в ЄС за 8,9 млн євро [22].

Зокрема, значні ризики виникли у сфері тимчасового ввезення транспортних засобів. Спрощені умови для автомобілів, що формально завозилися для потреб волонтерських ініціатив або Збройних Сил України, на практиці перетворилися на механізм масштабного ухилення від сплати митних платежів. За оцінками експертів, ринок України за перші два роки повномасштабної війни поповнився десятками тисяч автомобілів, ввезених за пільговими процедурами, які згодом перереєструвалися або використовувалися в комерційних цілях без сплати належних податків і зборів, що завдало значних збитків державному бюджету та створило неконкурентні умови для легального автобізнесу.

Масштаби даного явища підтверджуються оперативними даними Державної митної служби України. Як свідчить табл. 2.4, за 10 місяців 2025 року загальна сума збитків від виявлених порушень митних правил сягнула 10,7 млрд грн.

Таблиця 2.4

Структура та обсяги виявлених порушень митних справ (за 10 місяців 2025 року)

Показник	Значення	Питома вага, %
Вартість тимчасово вилучених предметів	966 млн. грн.	9
Сума накладених адміністративних штрафів	52 млн. грн.	0,5
Сума справ, переданих до суду	10,3 млрд. грн.	96,3
Загальна сума збитків від порушень	10,7 млрд. грн.	100

Джерело: складене автором на основі [6]

Аналіз даних табл. 2.4 дозволяє зробити низку важливих висновків. Абсолютна більшість фінансових збитків, що становить 96,3%, або 10,3 млрд грн припадає на справи, передані до судових органів. Це засвідчує вкрай високий рівень суспільної небезпеки виявлених порушень та їх складність, яка вимагає судового розгляду, а не адміністративного врегулювання. Водночас, вартість тимчасово вилучених активів становить 966 млн грн, що відповідає 9,0% свідчить про активну роботу митних органів щодо блокування каналів несанкціонованого обігу товарів у реальному часі. Для порівняння, сума накладених адміністративних штрафів лише 52 млн грн, або 0,5%, що підкреслює, що основна боротьба з митними правопорушеннями ведеться шляхом кримінального переслідування та цивільно-правових позовів.

Цифрова трансформація митних процесів, прискорена війною, одночасно зробила інформаційні системи митниці пріоритетною ціллю для скоординованих кібератак, що стало новим виміром загроз національній безпеці. Згідно з офіційною статистикою Урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA), у 2024 році було зафіксовано 4 325 кіберінцидентів, що на 70% перевищує аналогічний показник 2023 року приблизно 2 544 інциденти [21].

Кіберзагрози набувають дедалі більшої різноманітності, що проявляється у розгалуженні напрямів та методів атак, таких як:

- Масштабні DDoS-атаки на інформаційні сервіси, такі як «МИТО» та систему NCTS, що призводило до тимчасової паралізації митного оформлення, формування багатокілометрових заторів на пунктах пропуску та прямих фінансових збитків для учасників ЗЕД.
- Цілеспрямовані фішингові кампанії (Targeted Phishing), спрямовані на працівників митниць з метою викрадення облікових даних для несанкціонованого доступу до систем електронного декларування та маніпулювання даними митних декларацій.
- Атаки програм-вимагачів (Ransomware) на серверну інфраструктуру регіональних митниць, що загрожувало втратою конфіденційних даних та паралічем митного адміністрування на регіональному рівні [11, с. 89].

Таблиця 2.5

Кіберінциденти, що вплинули на митні інформаційні системи у 2023-2024 роках

Тип кібератаки	2023	2024	Зростання, %	Оцінка збитків, млн.грн.
DDoS-атаки на портал "МИТО"	89	156	75,3%	18,7
Фішингові кампанії	134	267	99,3%	12,4
Ransomware	12	23	91,7%	34,2
Несанкціонований доступ до баз даних	23	41	78,3%	8,9
Атаки на систему NCTS	7	19	171,4%	6,3
Інші інциденти	67	103	53,7%	4,8
Всього	332	609	83,4%	85,3

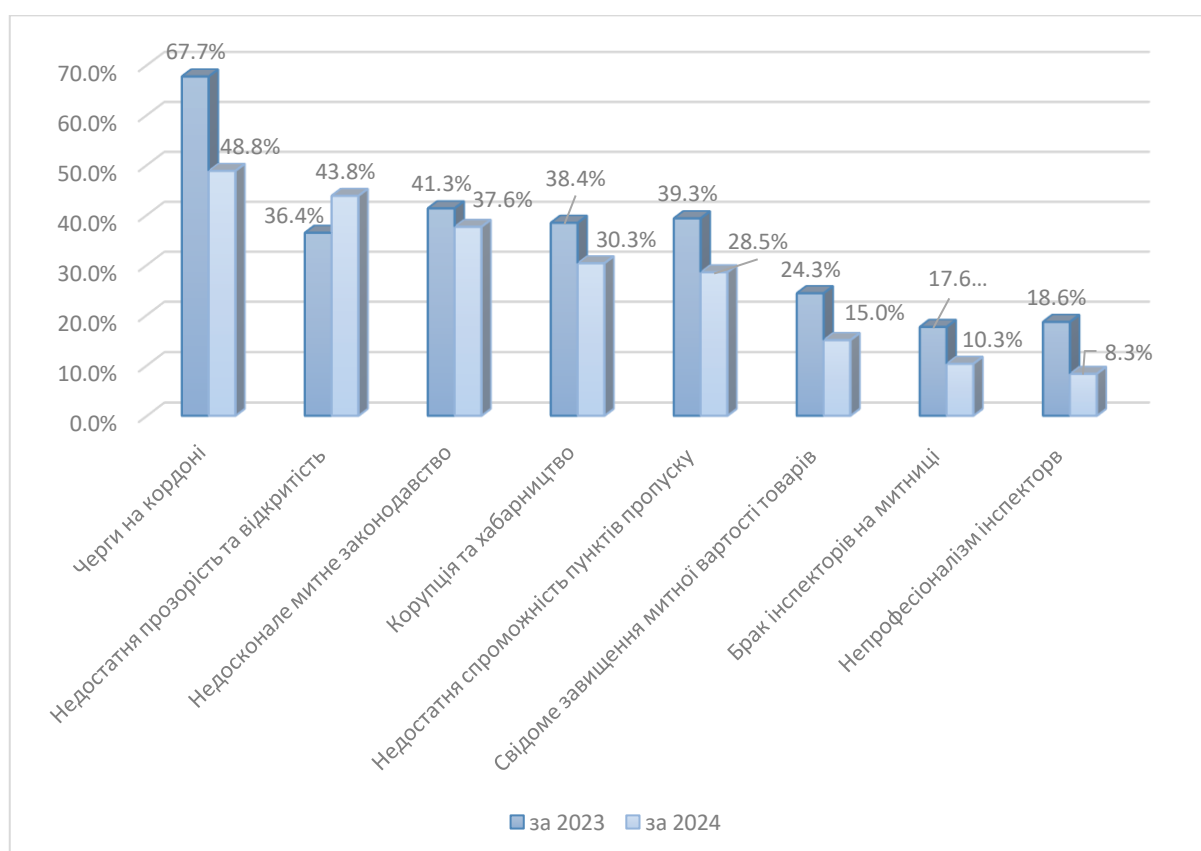
Джерело: складено автором на основі [6, 21]

Дані табл. 2.5 ілюструють критичну ситуацію з кібербезпекою митної системи. Зростання кількості інцидентів на 83,4% за рік свідчить про цілеспрямовану стратегію агресора з дестабілізації економічної інфраструктури. Особливо небезпечним є збільшення атак Ransomware, які призводять до тривалого простою систем до 18,6 годин та створюють загрози втрати критичних даних. Атаки на систему NCTS загрожують європейській інтеграції митної системи.

Інтеграція України до Системи спільного транзиту NCTS стала важливим кроком на шляху до євроінтеграції, проте в умовах війни вона створила додаткове навантаження та нові ризики. Згідно з офіційними звітами ДМС, у II кварталі 2025 року було оформлено 33,9 тисячі транзитних декларацій через NCTS [26]. Для порівняння, за весь 2024 рік було оформлено понад 94 тисячі транзитів, що майже в 2,5 рази перевищує показники довоєнного періоду. Однак це кількісне зростання не вирішує якісних проблем. Загальний обсяг гарантій,

що забезпечують ці операції, сягає сотень мільйонів євро, що формує потенційні фіскальні ризики для держави в умовах недостатньо прозорого контролю за дотриманням умов транзиту та закриванням процедур.

Низький рівень довіри бізнесу та громадськості до митних органів є однією з найсуттєвіших системних загроз, яка не лише зберігається, але й посилюється в умовах воєнного стану, набуваючи характеру інституційної кризи. Згідно з репрезентативним опитуванням Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) за 2024 рік, 39,3% представників бізнесу зазначили, що під час взаємодії з митницею стикалися або мали підстави підозрювати корупційну поведінку [22, с. 104]. Цей показник є критично високим для інституції, від ефективності роботи якої безпосередньо залежить наповнення бюджету в воєнний час.

Рис. 2.3 Структура основних проблем митниць України за результатами бізнес-опитування за 2023-2024 рр. [36]

Аналіз даних рис. 2.3 дає можливість окреслити ключові проблеми, що формують високі корупційні ризики у сфері митного контролю. Передусім, затримки на кордоні складають 48,8% у 2024 р. залишаються наслідком

перевантаження пунктів пропуску та порушення логістичних маршрутів, що створює сприятливі умови для неформальних платежів. Майже половина респондентів відзначає недостатню відкритість митних органів - 43,8%, що свідчить про дефіцит прозорості у прийнятті рішень та підвищує ймовірність зловживань.

Не менш суттєвою є проблема недосконалості митного законодавства 37,6%, яке надає посадовим особам надто широкі повноваження для прийняття суб'єктивних рішень, що посилює правову невизначеність для бізнесу. Водночас хабарництво - 30,3%, залишається структурною характеристикою взаємодії бізнесу та митниці, що підтверджує глибину інституційних проблем та стійкість корупційних практик у системі.

Таким чином, аналіз основних загроз митній системі України в умовах воєнного стану засвідчує їх системний, структурний та взаємопов'язаний характер. Корупційні ризики, посилені спрощеними процедурами, тісно переплітаються з кіберзагрозами, що дестабілізують цифрову інфраструктуру, та правовою невизначеністю, яка створює родючий ґрунт для зловживань і свавілля. Сукупним ефектом цих загроз стала глибока інституційна криза довіри до митних органів як з боку національного бізнесу, так і міжнародних партнерів. Ця криза безпосередньо впливає на економічну безпеку, зменшуючи бюджетні надходження, створюючи несприятливий інвестиційний клімат та гальмуючи процес євроінтеграції. Подолання цих багаторівневих викликів вимагає не поодиноких заходів, а комплексного та послідовного підходу, спрямованого на посилення контролю, технологічну модернізацію, гармонізацію законодавства та радикальне підвищення прозорості, що й буде детально розглянуто в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила необхідність кардинального перегляду підходів до функціонування митної системи держави. Виявлені в ході дослідження загрози: корупційні ризики, кіберзагрози, правові колізії та інституційна криза довіри - вимагають системної відповіді, що охоплює законодавчі, організаційні, технологічні та кадрові аспекти реформування митної служби. Метою цього розділу є обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на нейтралізацію виявлених загроз, підвищення ефективності митного адміністрування в умовах воєнного стану та забезпечення інтеграції України до європейського митного простору.

Трансформація нормативно-правового забезпечення митної діяльності в умовах воєнного стану становить пріоритетне завдання для забезпечення ефективного функціонування митної системи. Чинна законодавча база, розроблена для умов мирного часу, виявилася недостатньо адаптованою до реалій військового конфлікту, що проявляється у численних правових прогалинах, колізіях норм та невизначеності процедур. Гармонізація митного законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних прагнень держави та необхідності відповідності стандартам Митного кодексу ЄС [19].

Ключовим напрямом удосконалення правової бази є впровадження принципів ризик-орієнтованого підходу в митному контролі, що передбачає перехід від суцільних перевірок до вибіркового контролю на основі автоматизованого аналізу ризиків. Це дозволить оптимізувати використання обмежених ресурсів митної служби, зосередивши увагу на операціях з високим рівнем ризику, і водночас спростити процедури для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Розширення функціоналу інституту авторизованого економічного оператора, розробленого відповідно до

європейських стандартів, створить додаткові стимули для підвищення рівня комплаєнсу в бізнес-середовищі.

Особливого значення набуває нормативне упорядкування процесу перевезення гуманітарної допомоги, військових товарів та вантажів, що належать до життєво важливого імпорту. Правове забезпечення у цій сфері має передбачати запровадження спрощених та прискорених процедур, зменшення обсягу необхідної документації, а також визначення чітких критеріїв класифікації таких товарів [16]. Паралельно необхідно зменшити дискреційні повноваження працівників митних органів шляхом розроблення формалізованих алгоритмів ухвалення рішень із детально прописаними і прозорими підставами для здійснення поглиблених перевірок.

Удосконалення механізмів оскарження рішень митних органів має передбачати створення ефективної системи адміністративного та судового оскарження, що забезпечить баланс між інтересами держави та правами суб'єктів господарювання. Посилення відповідальності за порушення митних правил, особливо щодо незаконного обігу товарів подвійного призначення, становить необхідну умову забезпечення національної безпеки в умовах війни .

Проблема корупції в митній сфері в умовах воєнного стану набула особливої гостроти внаслідок поєднання декількох негативних факторів: запровадження спрощених процедур, підвищеного робочого навантаження на персонал, обмеженості можливостей фізичного контролю та зростання попиту на швидке переміщення вантажів. За результатами репрезентативного опитування Національного агентства з питань запобігання корупції, 39,3% представників бізнесу повідомили про випадки корупційної поведінки під час взаємодії з митними органами у 2024 році [22, с. 104]. Ці дані свідчать про системний характер проблеми та необхідність комплексного підходу до її вирішення.

Для підвищення прозорості у митній сфері в умовах війни необхідно впроваджувати не лише правові, але й ефективні організаційні та технологічні рішення. Це передбачає створення механізмів, завдяки яким дії посадових осіб

будуть під постійним спостереженням зовнішніх і внутрішніх контрольних органів. Одним із найефективніших підходів є застосування автоматизованих систем, що дозволяють фіксувати всі кроки інспектора та виявляти нетипові дії, такі як безпідставні затримки, повторні огляди та вибіркові маніпуляції з коригуванням митної вартості. Акцент на аналізі даних та алгоритмах стає більш вагомим, ніж самі нормативні обмеження, оскільки ці інструменти дозволяють запобігати корупційним ризикам ще до їх реалізації.

Забезпечення публічності діяльності митних органів через систематичне оприлюднення статистичних даних про митні платежі, обсяги оформлених вантажів, середній час митного оформлення та результати контрольних заходів формує додатковий механізм громадського контролю. Розвиток інструментів електронної взаємодії між митницею та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності мінімізує можливості для неформальних контактів та зловживання.

Удосконалення системи управління ризиками з використанням алгоритмів штучного інтелекту дозволяє автоматизувати процес відбору декларацій для поглибленого контролю на основі об'єктивних критеріїв, зменшуючи суб'єктивний фактор у прийнятті рішень [27]. Це не лише підвищує ефективність контролю, але й створює більш передбачуване середовище для бізнесу.

Міжнародний моніторинг та незалежний аудит за участю експертів зі світовим досвідом відіграють важливу роль у забезпеченні більшої прозорості. Запровадження міжнародних стандартів боротьби з корупцією та регулярне проведення аудиторських перевірок сприятимуть зміцненню довіри до української митної системи. Упровадження цих заходів не лише допоможе мінімізувати корупційні ризики під час війни, але й створить надійну основу для прозорості та ефективної митної системи. Це дозволить стабільно поповнювати бюджет, забезпечувати рівні умови для бізнесу та підтримувати процес євроінтеграції у повоєнний період.

Діджиталізація митних процесів і оновлення інфраструктури становлять одні з основних напрямів підвищення функціональної ефективності митної системи України в умовах воєнного стану. Це обумовлено тим, що сучасні

технологічні підходи сприяють забезпеченню швидкого, прозорого та безпечного контролю товарних потоків. Військові дії значно ускладнили логістичні процеси, порушили усталені транспортні маршрути та спричинили підвищене навантаження на західні прикордонні пункти пропуску. За таких умов цифрові технології стали необхідним інструментом для мінімізації впливу людського фактора, пришвидшення проходження митних процедур і підтримки безперервності зовнішньоекономічної діяльності.

Цифрова трансформація митних процесів становить один із пріоритетних напрямів модернізації митної системи в умовах воєнного стану. Військові дії спричинили значні порушення логістичних ланцюгів, руйнування транспортної інфраструктури та перерозподіл вантажопотоків, що зумовило критичну необхідність впровадження цифрових технологій для забезпечення безперервності зовнішньоекономічної діяльності.

Розвиток електронних сервісів митного оформлення, зокрема системи «МИТО», дозволяє суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності здійснювати подання декларацій та супровідних документів в електронному форматі без необхідності фізичної присутності на митниці [30]. За даними Державної митної служби України, електронні митні декларації використовуються у 99,8% випадків, що свідчить про високий рівень цифровізації процесів [6]. Впровадження системи електронної черги на кордоні, механізмів попереднього декларування та цифрових дозвільних документів значно скорочує час митного оформлення, що набуває критичного значення для швидкого пропуску гуманітарних вантажів та товарів критичного імпорту.

Автоматизація митних процедур підвищує прозорість через електронну фіксацію всіх дій посадових осіб, що виключає можливість неформального впливу та забезпечує чітке розмежування відповідальності. Це особливо важливо в контексті боротьби з корупцією та підвищення довіри бізнесу до митних органів.

Інтеграція України до європейських інформаційних систем, зокрема New Computerised Transit System (NCTS), стала важливим кроком на шляху

гармонізації митних процедур зі стандартами ЄС. За II квартал 2025 року через систему NCTS було оформлено 33,9 тисячі транзитних декларацій, що свідчить про активне використання цього інструменту. Єдина електронна транзитна система спрощує переміщення товарів через кордони, зменшує потребу в дублюванні документів та забезпечує автоматичний обмін даними між митними органами різних країн [35]. Розвиток спільного митного контролю з країнами ЄС за форматом «єдиного вікна» дозволяє уникнути дублювання перевірок та скоротити час перебування вантажів на кордоні. Обмін інформацією про профілі ризиків, підозрілі вантажі та порушників митних правил підвищує ефективність контролю та сприяє протидії транскордонній злочинності.

Митна система проходить значну модернізацію завдяки впровадженню аналітичних платформ, що працюють з великими обсягами даних для оцінки ризиків у реальному часі. Ці технології дозволяють автоматично відсіювати більшість декларацій із низьким рівнем ризику та спрямовувати зусилля на перевірку лише тих операцій, які потенційно становлять загрозу. Використання ідентичних технічних рішень не лише підвищує швидкість митного оформлення, але й забезпечує високий рівень безпеки та прозорості процесів.

Розвиток кадрового потенціалу митної служби становить критично важливий фактор забезпечення її ефективного функціонування в умовах воєнного стану. Військовий конфлікт значно підвищив вимоги до професійної підготовки працівників митниці, які повинні оперувати у складному правовому середовищі, працювати зі специфічними категоріями товарів (військова техніка, гуманітарна допомога, товари подвійного призначення) та ефективно протидіяти новим видам загроз.

Створення сучасної системи професійної підготовки на основі європейських стандартів передбачає розробку комплексних навчальних програм, що охоплюють теоретичні та практичні аспекти митної діяльності. Ключовими напрямками підвищення кваліфікації є: методика ризик-орієнтованого контролю, аналіз даних та використання автоматизованих систем підтримки прийняття рішень, застосування міжнародних митних конвенцій та стандартів, особливості

роботи з товарами подвійного призначення та контроль за дотриманням міжнародних санкцій.

Співпраця з європейськими та міжнародними митними інституціями в рамках програм технічної допомоги, зокрема ініціативи EU4PFM, забезпечує доступ українських фахівців до передових практик митного адміністрування. Участь у міжнародних тренінгах дозволяє засвоїти сучасні методики контролю, технології аналізу ризиків та стандарти доброчесності, що формує нове професійне мислення, орієнтоване на європейські цінності прозорості та об'єктивності.

Формування мотивуючого робочого середовища передбачає не лише забезпечення гідної оплати праці, але й створення умов для кар'єрного зростання на основі прозорих критеріїв, впровадження систем ротації персоналу та надання психологічної підтримки працівникам, які функціонують в умовах підвищеного стресу. Дослідження підтверджують, що низький рівень оплати праці та несправедливий розподіл робочого навантаження підвищують вразливість працівників до корупційних спокус.

У період війни психологічна стійкість набуває критичного значення як одна з ключових компетенцій. Працівники митниці щодня стикаються з тиском часу, недостатністю ресурсів, довжелезними чергами на кордоні та необхідністю ухвалювати рішення в складних обставинах. З огляду на це, навчальні програми повинні включати елементи кризового менеджменту, навички ефективної комунікації у стресових ситуаціях, а також практики дотримання етичних норм при вирішенні конфліктів із перевізниками та декларантами. Формування цієї компетенції безпосередньо впливає на якість виконуваних завдань і забезпечує здатність митної служби стабільно функціонувати в умовах системних криз.

Участь українських фахівців у програмах навчання та технічної допомоги, організованих Європейською Комісією та Всесвітньою митною організацією, забезпечує трансфер знань та впровадження кращих європейських практик [8]. Це дає змогу персоналу формувати сучасний європейський підхід, базований на компетентному мисленні, управлінні ризиками, високих стандартах

добросовісності та застосуванні найкращих практик у сфері митного контролю. Завдяки участі в таких заходах українські фахівці отримують можливість адаптуватися до положень Митного кодексу ЄС (UCC), що є ключовим документом на шляху до повноцінного митного приєднання.

Комплексна система заходів щодо удосконалення функціонування митної системи України в умовах війни представлена на рисунку 3.1.

Цифровізація митних процедур	Удосконалення системи управління ризиками	Гармонізація з європейськими стандартами	Покращення кадрового потенціалу
<ul style="list-style-type: none"> • розвиток електронного декларування; • автоматизація аналізу ринків; • інтеграція з інформаційними системами ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> • впровадження ризик-орієнтованого контролю; • фокус на товарах військового та подвійного призначення; • використання аналітичних даних у реальному часі. 	<ul style="list-style-type: none"> • адаптація митного законодавства до норм ЄС; • імплементація кращих практик митного контролю. 	<ul style="list-style-type: none"> • навчання персоналу в умовах воєнного стану; • антикорупційні механізми; • участь у міжнародних тренінгах; • психологічна та професійна стійкість кадрів.

Рис.3.1. Основні напрями вдосконалення функціонування митної системи України в умовах війни.

Джерело: створено автором

У підсумку, подолання загроз митній системі України в умовах воєнного стану вимагає реалізації комплексної стратегії, що охоплює правові, організаційні, технологічні та кадрові аспекти. Ключовими напрямами є: гармонізація законодавства з нормами ЄС, впровадження ефективних антикорупційних механізмів, цифровізація митних процесів, професійний розвиток персоналу та поглиблення міжнародної співпраці. Реалізація цих заходів створить основу для формування сучасної, прозорої та ефективної митної системи, здатної забезпечити економічну безпеку держави та успішну євроінтеграції.

ВИСНОВОКИ

Таким чином, здійснене дослідження надає можливість всебічно проаналізувати трансформації, які відбулися у митній системі України в період 2022–2025 років, окреслити ключові загрози її стабільності та визначити пріоритетні напрями для її вдосконалення в найближчій перспективі.

Насамперед з'ясовано, що митна система України має складну, багатовимірну структуру та виконує широкий спектр завдань: фіскальних, регуляторних, безпекових, протекціоністських, статистичних та контрольних. У мирний час ці завдання уможливають збалансований розвиток зовнішньоекономічної діяльності, сталість державних фінансів та виконання міжнародних економічних зобов'язань України. Однак в умовах воєнного стану змінився зміст та інтенсивність праці митних органів, що виявилось в потребі одночасно підтримувати фінансову стійкість держави, забезпечувати оборонні потреби та гуманітарну логістику, протидіяти значним загрозам національній безпеці та пристосовуватись до нових міжнародних норм.

Результати дослідження свідчать, що в умовах воєнного стану відбулося системне переосмислення та реорганізація митної інфраструктури держави. Унаслідок активних бойових дій, захоплення частини територій та цілеспрямоване руйнування транспортних шляхів, велика кількість митних пунктів була переміщена, частина оснащення та документації – загублена чи знищена. Це вимагало стрімкої організації праці на нових місцях, інтеграції персоналу у структури інших обласних митниць та широкого переходу на електронні засоби контролю й декларування. Водночас постала потреба відчутно збільшити пропускну здатність західних меж, через які почали проходити майже усі імпортно-експортні операції держави.

Іншим важливим наслідком війни стало значне ускладнення логістики. Блокада морських портів, руйнування мостів, складів, логістичних хабів та залізничних вузлів спричинили перебудову транспортних шляхів, збільшення ціни перевезення, затримок у русі товарів та потреби запровадження особливих

тимчасових порядків. У цих умовах митниці стали головною ланкою забезпечення життєво важливого імпорту – палива, ліків, озброєння, гуманітарної допомоги, що суттєво примножило тягар на їхній персонал та спричинило нові загрози неконтрольованого пересування товарів.

Проведений огляд загроз дозволяє дійти висновку, що воєнні дії суттєво посилили наявні системні проблеми у функціонуванні митної системи України, зокрема:

1. Корупційні ризики, що посилилися через спрощення митних формальностей для гуманітарних та військових товарів, збільшення повноважень на власний розсуд окремих службовців та недостатній фізичний нагляд на певних ділянках кордону. Зафіксовано багато епізодів завезення комерційних вантажів під виглядом гуманітарної допомоги, неправомірне використання режиму тимчасового ввезення транспортних засобів, а також порушення норм розповсюдження гуманітарних посилок.

2. Кібернетичні виклики, включаючи DDoS-напади, фішингові акції, інфікування шкідливим програмним забезпеченням та спроби здобути доступ до систем електронного декларування. Збільшення обсягу кібератак у 2024–2025 роках доводить, що митниця перетворилась на одну з найбільш уразливих мішеней у сфері життєво важливої інфраструктури.

3. Юридична невизначеність, спричинена тимчасовістю багатьох рішень уряду в період воєнного стану, нечіткістю норм щодо звільнення від оподаткування окремих видів товарів, труднощами визначення статусу гуманітарних та військових вантажів, а також проблемами із впровадженням режимів спільного транзиту в умовах змінених логістичних шляхів.

4. Несприйняття бізнесом та громадянами митних структур, яке традиційно було значним, але в умовах війни набуло особливо небезпечного вигляду. Це згубно відбивається на привабливості держави для інвестицій, заважає розвитку закордонних торгівельних зв'язків і створює перешкоди для стрімкої євроінтеграції.

Стає зрозумілим, що митна система України, попри велике навантаження та безпрецедентні виклики, продемонструвала адаптивність, стійкість і здатність забезпечувати виконання головних державних функцій навіть у кризових умовах. Водночас війна виявила глибокі структурні негаразди, які потребують комплексного усунення. Подолання цих проблем стане підґрунтям для формування сучасної, прозорої, цифрової та інтегрованої у європейський простір митної системи, що відповідатиме стандартам ЄС та забезпечить належний рівень економічної й національної безпеки.

Модернізація митної служби в умовах війни є не лише вимогою часу, а й критичним чинником стабільного розвитку держави, її міжнародної конкурентоздатності та стратегічної здатності до перемоги й повоєнного відновлення. Втілення запропонованих кроків дозволить Україні посилити інституційну витривалість, збільшити прозорість та результативність роботи митних органів, гарантувати належний нагляд за переміщенням товарів, а також створити основу для повноцінної інтеграції в систему європейської митної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Є. Фіскально-контролюючі особливості діяльності митних органів України. *Світ фінансів*. 2021. № 3(68). С. 226–236.
2. Бороденко Т., Левченко К. Митна політика України в умовах повномасштабної війни. *Grail of Science*. 2023. № 27. С. 97–101.
3. Від 16% до 46%: як скоротилося споживання пального в Україні з початку війни. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/vid-16-46-k-skorotilosya-spozhyvannya-palnogo-1760954778.html>. (дата звернення: 11.10.2025).
4. Гришко В.І., Лисий В.І. Воєнний стан як чинник зростання корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6(88). С. 543–549.
5. Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2015. 287 с.
6. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-10-misiatsiv-2025-roku-mitni-organi-viiavili-8-084-porushen-mitnikh-pravil-na-107-mlrd-grn-2513> (дата звернення: 09.09.2025).
7. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 верес. 2023 р. № 953 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-п> (дата звернення: 09.09.2025).
8. Дроць М. В. Митна система держави в умовах глобалізаційних ризиків : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 78 с.
9. Єроменко А. Р., Сластьоненко О. О. Вплив воєнного стану на митне регулювання транзиту товарів через кордон України. *Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., Валенсія, 27-29 берез. 2024 р. Valencia : International Scientific Unity, 2024. С. 80-82.

10. Кібератаки в Україні: зростання на 70% та як захистити бізнес у 2025 році. Softlist - смарт рішення у сфері інформаційної безпеки та ІТ. URL: <https://softlist.ua/cases/cyberattacksinukraine>.
11. Кібербезпека в умовах цифровізації економіки : монографія / за ред. В. І. Савенка. Київ : НІСД, 2023. 234 с.
12. Козаченко О. Як три роки війни вплинули на експорт, врожай та повернення земель в обіг // Delo.ua. – URL: <https://delo.ua/economy/yak-tri-roki-viini-vplinuli-na-eksport-vrozai-ta-povernennya-zemel-v-obig-442300/>
13. Костенко Ю. О., Шувалова Т. О. Окремі проблеми правового регулювання оскарження рішень митних органів (на прикладі контрафакції). *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Т. 3, № 1. С. 176–188.
14. Лихова С., Панова О. Щодо питання правового регулювання митного контролю в Україні під час воєнного стану. *Law & Border*. 2023. Т. 2, № 2. С. 93–105.
15. Ляшенко О. В. Економічна безпека України в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Вісник Національного інституту стратегічних досліджень*. 2023. № 2. С. 8–15.
16. Митне оформлення гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану / Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/mitne-oformlennia-gumanitarnoyi-dopomogi-v-umovakh-voiennogostanu> (дата звернення: 11.10.2025).
17. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 09.09.2025).
18. Міністерство економіки України : офіційний вебсайт. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 10.10.2025).
19. Міністерство Фінансів України. Access Denied. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_pidtrimav_proiekt_novogo_mitnogo_kodeks_u_ukraini_iakii_napravliaietsia_na_otsinku_ievrokomisiieiu_ta_dlia_konsultatsii_z_biznesom-5295 (дата звернення: 06.10.2025)

20. Назарова Г. Б., Кононенко Л. В., Васильєв О. В. Митне оформлення у системі митного контролю: сучасний стан та напрями удосконалення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 249–257.

21. Наймасштабніші кібератаки на Україну / Слово і Діло. 2025. 24 берез. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu> (дата звернення 15.10.2025).

22. Національне агентство з питань запобігання корупції. Аналітичний звіт (основні результати дослідження): корупція в Україні — 2024. URL:<http://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf>

23. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Корупційні ризики в процедурах отримання гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 348-349.

24. Осіпчук Д. С. Управління ризиками у митній справі в умовах воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 2(108). С. 16–21.

25. Пай І. І. Запобігання корупційним ризикам при здійсненні митних процедур як чинник протидії корупції в системі органів публічного адміністрування. Корупційні ризики в Україні: актуальні шляхи їх недопущення та подолання : матеріали наук.-практ. конф., Київ, 2024. С. 92-95.

26. Підсумки митного безвізу за II квартал 2025 року / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diaa.gov.ua/news/pidsumky-mytnoho-bezvizu-za-ii-kvartal-2025-roku> (дата звернення: 11.10.2025).

27. Пілецький О. О. Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності та прозорості митних процедур : кваліфікаційна робота магістра. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. 80 с.

28. Плани та звіти роботи / Державна сина служба України. URL: <https://business.diaa.gov.ua/news/pidsumky-mytnoho-bezvizu-za-ii-kvartal-2025-roku> (дата звернення: 10.09.2025)

29. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо дії «воєнного» митного сервісу : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2120-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20> (дата звернення: 09.09.2025).

30. Про схвалення Положення про Автоматизовану інформаційну систему «МИТО» : наказ Державної митної служби України від 12 листоп. 2020 р. № 867. *Офіційний вісник України*. 2020. № 97. Ст. 3154.

31. Савенкова В. Г., Лисенко І. І. Корупційні ризики під час вчинення митних процедур. *Innovative Views in European Fundamental Scientific-Practical Legal Studies*: матеріали міжнар. конф. 2021. С. 234-237.

32. Сидорович О., Герчаківський С. Інформаційне забезпечення митної справи в контексті цифрової стратегії розвитку суспільства. *Світ фінансів*. 2021 № 1(66). С.156-168.

33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний договір від 27 черв. 2014 р. (розд. IV «Торгівля та торговельні питання»). URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 11.10.2025)

34. Федотов О. П., Назарко А. А. Функціонування територіальних органів державної митної служби України під час дії правового режиму воєнного стану. *New Ukrainian Law*. 2023. № 1. С. 144–151.

35. Цифровізація митниці. LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/tsyvrovizatsiya-mytnytsi/>

36. Businesses assessed the work of customs: queues at the border and lack of transparency spoil the result / Комерсант України. 2024. 18 верес. URL: <https://komersant.ua/en/biznes-otsinyv-robotu-mytnytsi-cherhy-na-kordoni-ta-neprozorist-psuiut-rezultat/> (дата звернення: 11.10.2025).

37. Ukraine: Оперативне зведення / ReliefWeb Response. 2025.15 верес.
URL: <https://response.reliefweb.int/ukraine/operatyvne-zvedennia>. (дата звернення: 20.09.2025)

38. Ukrainians have become more active in reporting corruption: NACP presents research «Corruption in Ukraine 2024: understanding, perception, prevalence» / National Agency on Corruption Prevention. 2024. 11 груд. URL: <https://nazk.gov.ua/en/ukrainians-have-become-more-active-in-reporting-corruption-nacp-presents-research-corruption-in-ukraine-2024-understanding-perception-prevalence/> (дата звернення: 11.10.2025).